

Vojna in tehnika

Nekaj vidikov spreminjanja značaja vojne

IGOR BIJUKLIČ

Minulo stoletje priča o tem, da se osrednji del naših tehničnih in tehnoloških naporov vrši za vojno ali z namenom možne uporabe v njej. Zdi se, da je človeška spretnost v tehniki in tehnologiji, kot tudi njegova zmožnost izdelovanja, tesno prepletena z vojno in pripravami nanjo. Mnogo odločilnih izumov, ki jih danes uživamo v najširši splošni rabi, je izvirno nastalo kot rezultat izpopolnjevanja sredstev za vojno. Med drugim to velja tudi za iznajdbo ultimativnega sredstva, jedrske bombe, ki pa, paradoksnost, ni povečalo učinkovitosti vojskovanja še za eno stopnjo, temveč je vojskovanje, ob splošni prisotnosti tega sredstva, naredilo za nesmiselno.

Domišljija množičnih proizvajalcev

Kljub dejstvu, da je človeštvo že posedovalo to ultimativno sredstvo, s katerim vsakršni politični ali vojaški cilji dokončno prenehajo biti cilji, na katere bi lahko računali, se izpopolnjevanje sredstev totalnega uničenja ni ustavilo. Dobili smo nova, še bolj uničujoča sredstva, denimo vodikovo bombo, biokemično orožje itd. Usmeritev v dejavnost izpopolnjevanja se je običajno razlagalo kot tekmo v oboroževanju, kot pridobivanje konkurenčne prednosti. Vendar to še ne pojasni tovrstne dejavnosti, ki si za »še več« in »še bolj« prizadeva tudi takrat, ko je že zdavnaj prekoračila meje smiselnega. Kot kaže, smo se znašli v položaju, ko ne moremo ne početi tistega, kar zmoremo in znamo. Ugotovitev Güntherja Andersa, da smo na vse, kar smo izumili, obsojeni preprosto zato, ker lahko vse izumljeno reproduciramo, govori še o nečem. Ne samo, da lahko to reproduciramo, kot množični proizvajalci se čutimo celo zavezane temu, da vsak model produciramo v največjem možnem številu primerkov. Oboje velja tudi za jedrski arzenal, na katerega smo obsojeni in katerega so vse strani kopičile v tolikšnem obsegu, da zadostuje za večkratno totalno uničenje sveta.

Izdelovanje in kopičenje jedrskih konic ne služi zgolj zastraševanju nasprotnika. Za ta namen bi zadostovalo že propagandno zavarovanje o velikosti arzenalov. Izdelane so bile z namenom, da bi se uporabile. In uporabljene so že bile, tako za uničenje dveh mest kot v številnih jedrskih poizkusih vse do danes. Za množične proizvajalce se zdi, da če nekaj zmorejo in znajo proizvesti, to tudi masovno proizvajajo. Odgovor na vprašanje kako, ki zaposluje tehnično naravnano dobo, očitno že razrešuje tudi vprašanje zakaj in čemu, nenazadnje do te mere, da si ju ne zastavljamo več.

Postalo je očitno, da je človeška zmožnost izdelovanja, skupaj s

tehničnim izpopolnjevanjem, prevladala nad zmožnostjo razsojanja in mišljenja. Po Andersu je v tehnični dobi nastopil odločilen preobrat. Klasično razmerje med domišljijo na eni strani in učinki našega dela ter izdelovanja na drugi se je postavilo na glavo. Tisto brezmejno ni več domišljija oziroma zmožnost predstavljanja, temveč učinki naše tehnike in tehnologije, tega, kar zmoremo izdelati v masovnih količinah. Če je bila v dobi pred moderno tehniko domišljija tista, ki je zmogla presežati meje resničnega, velja danes obratno. Naša domišljija ne more več biti kos temu, kar zmoremo proizvesti, ne zmora si predstavljati učinkov lastne dejavnosti, ki niso več zamejeni ne v času in ne prostoru.

Vojaki so zastareli

Atomska doba je usodno presegla meje resničnega in vsi domišljjski napor znanstvene fantastike, ki so v neštetih poizkusih skušali naslikati uničenje sveta, ne zadostujejo, da bi predstavili nepredstavljivo. In vendar ni videti, da bi položaj, v katerem si rezultatov dela in proizvajanja ter učinkov tehnike ne moremo več predstavljati, spravljal v dvom množice častilcev »progres« in službujoče znanstvenike. Nasprotno, pri prvih vznika naivno pustolovsko veselje, ki se ob korakanju v neznano vselej nadeja novih zakladov uporabnih spoznanj, pri drugih pa hladna brezbržnost, ki se zanaša na lastne kalkulacije učinkov in verjetnostne modele prihodnosti. Moderna tehnika in zmagoslavje človeka izdelovalca (homo faber) sta nedvomno spremenila značaj vojne. Izumila in proizvedla sta sredstva za vojno, s katerimi je vojskovanje postalo nesmiselno, človeštvo pa obsojeno na posedovanje znanja za totalno uničenje. Vendar to ne pomeni, da je vojskovanja od izuma tega ultimativnega sredstva kaj manj, da je kaj manj uničujoče ali da razvoj orožja miruje. Nasprotno, razvoj vseh vrst konvencionalnega (nejedrskega) orožja je v nenehnem pogonu in množi nove izume, najbolj odločilne na področju avtomatizacije. Trenutni trendi kažejo, da so lahko vojaki katerega koli rodu vojske odpravljeni kot odvečni. Za bombardiranje niso več potrebni piloti, temveč jih nadomeščajo »droni«, daljinsko vodeni stroji, princip, ki pridobiva veljavo tudi v drugih rodovih vojske. Sprožanje sredstev vojaške sile ne potrebuje več vojakov. Napade s stroji lahko vodijo upravljavci za ekranom na drugem kontinentu, brez vsakršnega izkustva o učinkih lastne in tuje sile, vključno z možnostjo biti ubit. Pri tem se postavlja vprašanje, ali sploh še imamo opraviti z vojno kot človeško dejavnostjo. Kaj storiti, ko to »zgolj še ubijanje« postane le

Militarizacija nima le pojavnosti v množici vidnih in otipljivih stvari, temveč, tako se zdi, postaja tudi splošen način, kako razumemo in ravnamo na področju človeških zadev. Kaj nam govorijo formulacije, kot so »vojna proti revščini« ali »vojna proti drogam«, če ne ravno to, da lahko politična in socialna vprašanja, torej politične in socialne odnose med ljudmi, prevajamo v vojaški jezik, jih razumemo na vojaške načine in naredimo za vojaške probleme.

slikovni prikaz slabe ločljivosti? Koga poklicati k odgovornosti za zločine?

Stari latinski pregovor o Jupitru in volu se je ironično vrnil – to, kar je dovoljeno strojem, ni dovoljeno ljudem. Če za zločine storjene s strani kopenskih sil na terenu še nekako obstaja možnost preiskave in obsodbe, se zdi, kot da so pokoli celih družin z droni onkraj vsakršne odgovornosti. Vprašanja, ki jih odpira tovrsten razvoj, niso nič manjša od vprašanj v zvezi s sredstvi totalnega uničenja.

Vojne, ki to niso

Tako imenovano »Hladno vojno« lahko sprejmemo kot »hladno« le v pomenu neuporabe jedrskega arzenala proti vojaškim ali civilnim ciljem, drugače pa je bila še kako vroča; možno je sestaviti dolge sezname vojaških spopadov, kjer so bile porabljene ogromne količine konvencionalnega orožja.¹ Že samo ZDA so od leta 1945 do danes izvedle vsaj 200 takšnih posegov.

Glede na številko bi nas moralo presenetiti dejstvo, da so ZDA zadnjo vojno napoved vložile leta 1941, in sicer proti državam sil osi. Ne le, da začetka oboroženih napadov danes običajno več ne naznani vojna napoved, temveč tudi uporaba sredstev vojaške sile ni več usmerjena zgolj na države. Tako postane možno bombardiranje katerekoli suverene države, pri čemer je uradni razlog in deklariran cilj obračun s posamičnim diktatorjem ali skupino. Vsi ostali ubiti tako niso prepoznani kot žrtve vojne, temveč kot »kolateralna škoda«, ki je v tovrstnih podvigih vnaprej predvidena in izračunana. Vojna proti terorizmu, ki je referenca takšnih posegov, ne nosi s seboj nobene konkretne določitve sovražnika. Kaže, da tovrstna abstrakcija, in sicer na odločilnem mestu, omogoča permanentno sprožanje, nekakšno začenjanje vojne in šele nato iskanje konkretnih nasprotnikov. Na ta način sovražnik nastaja ali je napravljen sproti in po potrebi, lahko je kdorkoli, kjerkoli in kadarkoli. Vojna proti terorizmu, tako kot številne druge »vroče vojne« od leta 1945, predstavljajo odločilno pravno-politično spremembo značaja vojne z daljnosežnimi posledicami. Vojne namreč prenehajo biti pravno razmerje med dvema državama, ki ima svoj začetek in konec. In ker ta podlaga umanjka ali je odpravljena, smo soočeni

z vprašanjem, ali lahko te »vojne« sploh razumemo in obravnavamo kot vojne – ali pa morda potrebujemo zanje novo, ustrežnejše ime? Čeprav so nova poimenovanja že v obtoku, njihovi avtorji v vojaško-administrativnih krogih niso imeli pred seboj potrebe po natančnejšemu poimenovanju teh fenomenov. Z izrazi, kot so »operacije«, »intervencije« ali »misije«, skušajo prej skriti dejstvo, da za njimi ravno tako odmetavajo bombe in proizvajajo mrtve. Nevarnost je sklenjena in imanentna. Ne le, da posedujemo tehnično znanje, da smo razvili in proizvajamo sredstva, katerih učinkov ne moremo več predvideti ali izkusiti; tudi njihova uporaba je razumljena kot regularen administrativni posel specializirane manjšine, ne pa kot fundamentalna sprememba v politično-pravnem položaju države, ki zahteva najširšo politično razpravo. Ne nazadnje si z mahinacijami jezika onemogočamo mišljenje teh odločilnih sprememb in s tem razsodno odločanje, razumevanje posledic in odgovornosti v primeru uporabe sredstev vojaške sile.

Militarizacija

Odpreti velja še tretji vidik, s katerim se, tako se zdi, vračamo k vprašanju tehnike kot tiste podlage, ki odreja spreminjanje značaja vojne. Če skušamo razumeti fenomen militarizacije, nam že vsakdanje izkustvo pove, da gre za nekaj, kar kaže odpirati onkraj okvira oboroženih sil in vojsk. Pojav vojaško-industrijskega kompleksa že govori, da je proizvodnja vojaškega orožja vzpostavljena ravno tako, kot da bi šlo za običajno gospodarsko panogo množične proizvodnje in potrošnje. Temu primerno je postala relevanten dejavnik zaposlovanja, z obveznim *advertisingom*, segmentacijo kupcev, raziskavami trga in navad potrošnikov itd. K temu je potrebno dodati še zastopnike vseh vrst v politično-administrativnih strukturah in službah, ki v lobističnem zakulisju pospešujejo prodajo z izboljševanjem zakonodajnih ali proračunskih pogojev. V ZDA, ki nosijo primat tovrstnega razvoja, lahko zasledimo ne le najbolj militarizirane civilne uslužbenke, namreč policijo, temveč tudi najbolj do zob oboroženo civilno prebivalstvo, ki pa, in to je ključnega pomena, ni oboroženo zgolj s t.i. civilnim orožjem, temveč v veliki meri z jurišnimi in ostrostrelskimi puškami ter drugim orožjem tudi večjih kalibrov, izdelanim za vojskovanje in čim

¹ Po različnih ocenah naj bi količina odvrženih letalskih bomb s strani vojske ZDA v vietnamski vojni (Vietnam, Laos, Kambodža) dvakrat, po nekaterih ocenah celo trikrat, presežala tisto iz 2. svetovne vojne.

učinkovitejše ubijanje. Vojaško orožje je postalo, tako kot hladilnik, avtomobil ali šunka, potrošniška dobrina, proizvedena zato, da se prodaja, uporabi in čim prej potroši, tako da se lahko proizvaja novo ter spet prodaja in troši. Lahko si zamišljamo, kakšne vrste rabo in bivanje predpostavlja množična prisotnost posamičnih potrošnih dobrin in kaj pomeni, da orodja, naprave in stroji za učinkovito ubijanje postanejo »dobrine« za vsakdanjo rabo; nena zadnje si lahko predstavljamo, kakšnemu načinu življenja služijo ali, morda bolje, kakšnega narekujejo.

Militarizacija pa nima le pojavnosti v množici vidnih in otipljivih stvari, temveč, tako se zdi, postaja tudi splošen način, kako razumemo in ravnamo na področju človeških zadev. Kaj nam govorijo formulacije, kot so »vojna proti revščini« ali »vojna proti drogam«, če ne ravno to, da lahko politična in socialna vprašanja, torej politične in socialne odnose med ljudmi, prevajamo v vojaški jezik, jih razumemo na vojaške načine in naredimo za vojaške probleme. Četudi so to zgolj PR slogani za prepričevanje in ustvarjanje imidža, vendarle računajo na nekaj, kar je že prisotnega kot splošno nagibanje, ki jih bo sprejelo in jim zaupalo. Kakšno je to nagibanje in na čemu se osnuje to zaupanje? Zdi se, da razglašanje tovrstnih vojn, ki z vojnami nimajo nič več opraviti, razkriva nagibanje, ki lastne človeške zmožnosti že šteje kot nezadostne vpričo vsemogočnosti tehnike. In kaj je bolj vsemogočnega kot otipljivi dosežki in napredek vojaške tehnike, ki daje vtis, da lahko obvaruje in premaga vsakršnega nasprotnika, in ki našemu učinkovanju podeli neslutene dimenzije, sposobne rešiti vse probleme? Ali morda razglašanje »vojne proti revščini« po analogiji računa na to, da če je bilo moč izumiti in izdelati dovršena sredstva za vojno, katerim sedaj zauzupamo kot vsemogočnim, lahko podobno storimo tudi na drugih področjih človeškega udejstvovanja, ki potekajo v obdobju miru?

Če to sprejmemo kot eno do možnosti, potem ne smemo pozabiti, da je v vojni tudi človek uporabljen kot sredstvo, živa sila, ki je na razpolago za mobilizacijo in strateško razvrščanje ter da izdelovanje zajame tudi njegove najbolj človeške kapacitete, kot so govorjenje, mišljenje ali mnenje, ki postanejo izdelek v izdelavi. Razglašanje tovrstnih vojn, ki to več niso, nakazuje, da se tudi principe vojnega organiziranja sprejema kot principe organiziranja družbe nasploh, v kateri postanejo ljudje in njihove kapacitete zgolj še ena vrsta razpoložljivih resursov.

Ne le, da začetka oboroženih napadov danes običajno več ne naznani vojna napoved, temveč tudi uporaba sredstev vojaške sile ni več usmerjena zgolj na države. Tako postane možno bombardiranje katerekoli suverene države, pri čemer je uradni razlog in deklariran cilj obračun s posamičnim diktatorjem ali skupino. Vsi ostali ubiti tako niso prepoznani kot žrtve vojne, temveč kot »kolateralna škoda«, ki je v tovrstnih podvigih vnaprej predvidena in izračunana.

Specifičnost družbe kot posebne oblike človeškega organiziranega življenja je tudi v tem, da so glede načinov organiziranja prevladala vprašanja tehnične narave, torej vprašanja, kako ljudi integrirati, prilagoditi, kako doseči »pravo nacionalno homogenost«. Zgodovinsko gledano so tovrstna vprašanja in prizadevanja po iznajdi metode učinkovitega družbenega organiziranja našle referenco v izkušnji prve svetovne vojne. Tamkajšnji prelomni procesi telesne in mentalne mobilizacije velikih razsežnosti, kjer postane možno koordiniranje velikih števil ljudi in celotnih družbenih dejavnosti, so za številne družbene znanstvenike v povojnem obdobju predstavljali aplikabilen princip družbenega organiziranja nasploh. To potrjujejo mnogi eksplicitni zapisi. William Trotter je na primer v vojni prepoznal »mogočen stimulus družbene homogenosti« in izdelal nekakšen generalni družbeni zakon, ki naj bi omogočal »absorbirati civiliste v nacijo, tako kot vojake v regiment«, ali »podrežati individualno voljo družbenim potrebam«. Če so vojni načini organiziranja že bili povzdignjeni v model družbene učinkovitosti, od koder zajemajo tehnike upravljanja z ljudmi, se moramo soočiti z dodatnim in še bolj zagatnim vprašanjem: ali je vojno še moč razločiti od miru? V katerem stanju bivamo, če tudi »mir« na ustreza več miru? \

MAKS FABIANI

Ob 150. obletnici rojstva arhitekta in urbanista se revija **RAZPOTJA** s posebno številko pridružuje mednarodnemu projektu *Fabianijevo leto*.

JESEN 2015